

„Nem csak megtalálni kell az Átjárót, át is kell haladni rajta”

BESZÉLGETÉS KOCSIS ISTVÁNNAL

Majdnem minden drámája történelmi dráma. Történelmi drámák írójának feltehető az egyik legizgalmasabb kérdés: A drámaíró mennyire veszi komolyan a történelmi hitelességet? Másképpen feltéve: Írás közben megküzd-e egymással a drámaíró Kocsis István és a másik, a történelmi esszé, tanulmányok írója?

Megküzd-e egymással a drámaíró és a történész? Valamikor én is azt hittem, hogy a drámaíró nyugodtan élhet az ún. drámaírói szabadsággal, azaz nem szükséges tiszteletben tartania a történelmi hűséget. Most már tudom, hogy a drámaírói szabadságot azok számára találták ki, akik nem ismerik a történelmet. Aki viszont ismerkedni kezd a történelemtudomány forrásaival (tehát nemcsak történelemtudományból ismeri a történelmet), az rádöbben, hogy a drámaíró képtelen olyan éles, olyan rendkívüli drámai helyzeteket kitalálni, mint amilyenek a forrásokban lappanganak. Akárhány példát felhozhatunk erre Attila valóságos uralkodásának történetéből, a Szent Istvánéból, a Szent Lászlóéból, a Zsigmond királyéból, a Báthory Istvánéből. Csak egy baj van. A XX. századi ember számára kezdenek felfoghatatlanná válni a források. S ha nem tudja azokat felfogni, mit tehet? A mát vetíti vissza a múltba.

Korunk színjátszása Ön szerint színvonalasabb volna, ha komolyan venné a történelmileg is hiteles drámát? Ha ösztönözné ilyen drámák megírására a színművészt?

Jelentős lenne, eredeti lenne, talán világhírű, mint Jászai Mari korában. Téma akadna elég. De figyelembe kell vennünk, hogy a magyar történelem újkora és legújabb kora már elsősorban a közjogi küzdelmek története. Mivel van tele a Mohács utáni korszak is? Nemcsak végvári harcokkal, hanem nagyon izgalmas közjogi győzelmekkel. Erre is példát hozok majd fel. A Bethlen Miklósét. De már most megjegyzem, hogy még valaminek áldozata a mai magyar történelmi dráma. A trianoni pszichózisnak. A kisebbségi érzésnek. Nem merjük megérteni a történelmi forrásokat. Más gondokat is felsorolok: Nem lehet hiteles és izgalmas drámát írni a kárpát-medencei népek viszonyáról, ha nem ismerjük a nemzetiségi kérdés hiteles történetét.

A drámaíró és az esszéíró küzdelméből ki került ki győztesen?

Szerintem a drámaíró. Úgy érzem, ő határozza meg az esszé- vagy tanulmányírást. Hiszen a történelem tanulmányozására elsősorban az ösztönzött, hogy elégedetlen voltam drámáimmal, illetve drámavázlataimmal. Vagy más következtetést is le lehet vonni? Lássuk, mi történt: A drámaíráson kívül eleinte csupán a történelemhamisítás leleplezésével foglalkoztam. Elsősorban a magyarellenes román történelemhamisítás rejtélyeit próbáltam megfejteni. Amit minderről legfontosabbnak és legsürgősebbnek tartottam megírni, az olvasható az 1991-ben Budapesten megjelent *Történészek a keresztben* című dokumentumregényemben. E könyvem magyarországi fogadtatása – különösen annak a felismerése, hogy a magyarországi magyarság kevésbé ismeri a magyar nemzet igazi, hiteles történelmét, mint az erdélyi magyarság – készítetett aztán arra,

hogy könyvem terjedelmes történelmi tanulmányra dolgozzam át. 1994-ben fejeztem be *A meztelen igazságért* című könyvem, melyben a lehető legtárgyilagosabban igyekeztem összefoglalni a magyar-román viszony megromlásának valódi történetét. E könyvet elsősorban azoknak ajánlottam, akik az erdélyi magyarság megmaradásáért folytatott küzdelmükben történelmünk kevésbé ismert vagy meghamisított tényeire is hivatkozni óhajtanak. (1996-ban jelent meg a könyv második, javított kiadása.) E könyvek írása közben vált számomra nyilvánvalóvá, hogy a magyar történelemtudomány egyetlen kérdését sem lehet az összefüggésekből kiragadva tárgyalni, így a magyar-román ellenségeskedés születése és kieleződése körülményeit is csak az képes felfogni, aki megismerkedik a magyar közjogfejlődés sajátosságaival, a történelmi magyar közjog minden kérdésével, a legsajátosabbakkal is. Utóbbiak közül a Szent-Korona-tan közjogi fogalmának a tanulmányozását tartottam legfontosabbnak. *A Szent Korona tana* című könyvem 1995-ben jelent meg, második, javított és bővített kiadása pedig 1996-ban. E könyv vitáin döbbszemtem rá, hogy a magyar olvasó számára nemcsak azért tűnik felfoghatatlannak a Szent Korona közjogi fogalma, mert negyven éven át mindent elkövettek a szovjet helytartók, hogy a történelmi magyar alkotmányt elfeledtessék velem, hanem azért is, mert a Szent Korona misztériumának nagyon is bonyolult kérdésköreit sem ismeri már. Többek között ezért tartottam fontosnak *A Szent Korona misztériuma* című könyv megírását. (1997-ben jelent meg.) Ámde a Szent Koronáról szóló második könyv írása közben már sejtettem, hogy egy harmadik megírását is vállalnom kell. Talán már akkor megsejtettem ezt, amikor először leírtam, hogy a Szent Korona a történelmi magyar közjogban nem más, mint a régi korok szakrális királyának a jogutódja. *A szakrális fejedelem* című könyvem 1999-ben jelent meg. Közben tíz drámám jelent meg két kötetben. Hozzátenném az elmondottakhoz, hogy könyveim közül a legfontosabbaknak a következőket tartom: *A nagy játékos* (Drámák. Budapest, 1976), *Drámák* (Kolozsvár, 1978), *Megszámláltatott fák* (Drámák. Budapest, 1981), *Széchenyi István* (Monodramák. Budapest, 1984), *A tizenkettedik lánc* (Regény, Budapest, 1986), *Történészek a keresztien*. (Budapest, 1991 és 1994), *A meztelen igazságért*. *A magyar-román viszony megromlásának története* (Budapest, 1994 és 1996), *A Szent Korona tana* (Budapest, 1995 és 1996), *A megkoronázott* (Drámák. Miskolc, 1996), *A Szent Korona misztériuma* (Budapest, 1997), *Arva Bethlen Kata* (Drámák. Miskolc, 1998), *A szakrális fejedelem* (Budapest, 1999).

A Magellán című drámájában írja, hogy „nemcsak megtalálni kell az Átjárót, át is kell haladni rajta!” Ars poeticának is tekinthetjük ezt a gondolatot?

Amit ebben a mondatban elmondtam, az nem új gondolat, az már az Evangéliumban is benne van. Hogy is mondja a Hegyi beszéd? „A szűk kapun menjtek be! Tágas a kapu és széles az út, amely a romlásba visz – sokan bemennek rajta. Szűk a kapu és keskeny az út, amely az Életre vezet – kevesen vannak, akik megtalálják.” Magellánt egyébként én kora rendkívüli személyiségének, a nagy kivételnek tekintem. Ki is ő a drámában? Egy olyan vezető, aki miután lever egy lázadást, önmagát is legyőzi. Ez érthetőbbé válik, ha a következőket is figyelembe vesszük: Magellán az egyik utolsó lovag. Nem olyan, mint Don Quijote, ugyanis Magellán igazi lovag. Hogy is van ez? A következőket tartom a legfontosabbnak: Hős az, aki ellenfeleit legyőzi; lovag az, aki nemcsak ellenfeleit, de önmagát is legyőzi. A valódi lovag szakrális személy, úgy is mondhatnánk, hogy szakrális fejedelem trónus nélkül. (Ilyen értelemben az első ismert lovag, akármennyire hihetetlen, nem másvalaki, mint Szókratész.) A lovag is Híd

környezete és az Ég között. Magellán keresztény lovag. Az Úr Jézus útján jár. Ez utóbbi állítást nehogy leegyszerűsítsük. Legalább a következőket vegyük tekintetbe: Az Úr Jézus Útja az Ég kapuja felé vezet, az Ég nyitott Kapuja felé. Eppen azért nehéz az Utat megtalálni és azért nehéz járni rajta, mert ez az Ut éppen ott találkozik az Eggel, ahol az Eg kapuja nyitott. Hogy a lovag valóban szakrális személylé váljék, meg kell találnia az ösvényt, amely őt az Úr Jézus útjára vezeti, majd meg kell tanulnia méltóképpen járni az Úr Jézus útján. Milyen az az ösvény, amelyről beszélünk? A lovagi lét központjában mi áll? Önmaga legyőzésének a szüntelen gyakorlása. Nevezhetjük ezt az önmegtagadás útjának, de nevezhetjük a tett útjának is. És ezért mondhatjuk joggal, hogy lovag az, aki nemcsak ellenfelét, önmagát is legyőzi. Az ellenféllel vívott küzdelemben is legalább olyan fontos a lovag számára önmaga legyőzése, mint az ellenfélé; a harcoló lovag egyszerre küzd meg önmagával és az ellenféllel: a saját félelmét legyőzve válik legyőzhetetlenné. Magellán, mint mondtam, leveri a lázadást, aztán legyőzi önmagát: azt az önmagát, aki bosszút állhatna. Hozzáfűzném még az elmondottakhoz, hogy a lovag-lét eléggé felfoghatatlan már a XX. századi ember számára. De már az újkor embere számára is. Ezért a régi lovagokról, lovagrendekről ma már könnyebb lenne vigjátékot írni. Hisz rengeteg az olyan új lovag, aki nem is tudja, mit jelentett lovagnak lenni. Az Igazi Lovag ugyanis ugyanolyan ma is, amilyen a középkorban volt: *Lovag az, aki önmagát is legyőzte*. Mindezen semmit nem változtat az a tény, hogy a mai lovagrendek többségében erről már hallani sem akarnak, hiszen aki a lovagi lét értelmét nem veszi tekintetbe, de lovagi köpenyt ölt, az nem *modern lovag*, hanem egyszerűen képmutató.

Az utóbbi évtizedekben Magyarországon kevés igazán jelentős dráma született, ezzel szemben Erdélyben virágkorát éli ez a klasszikus műnem. Mi lehet ennek az oka?

Mindenekelőtt bevallom azt, igen szívesen, hogy meghatározó élményem az erdélyi színjátszással való találkozásom. Kedvenc színházam a szatmári volt. Ennek egyszerű a magyarázata: szívesen és magas színvonalon mutattak be e színházban új magyar drámát. Hány bemutatóm is volt ott? Fél tucat? Mind ősbemutatók. Gyöngyösi Gábor, Kovács Adám, Kovács Ferenc rendezték ott annak idején a legjobb előadásokat. Azok közé tartoztak, akik szívesebben rendeztek új magyar drámát, mint divatos külföldit, A szatmári színház tagjai voltak akkor a nagy színészegyéniségek: Zsoldos Árpád, Acs Alajos, Nyiredi Piroska, Boér Ferenc. Még sorolhatnám. Ma milyen az erdélyi színjátszás, milyen az erdélyi dráma? Én abból indulnék ki, ami az erdélyi színjátszást, az erdélyi drámát ma is meghatározza. A legfontosabb, hogy Erdélyben a színházba járó közönség hagyományörzőbb és igényesebb, és így a színház sem kényszerül elidegenedni önmagától. Az erdélyi közönség történelmi érdeklődésű. És jobban is ismeri a magyar történelmet, mint a magyarországi magyarság. A másik oka a drámához való másfajta viszonynak az erdélyi magyarság élő önvédelmi ösztöne. Védekezik a megsemmisülését elősegíteni akaró állami törekvések ellen. Drámát él át, és e drámában nem óhajt vesztesé válni.

Az erdélyi színházba járó magyar tudja azt, hogy nemcsak magyar trianoni pszichózis létezik, hanem a magyarnál sokkal erősebb nem magyar trianoni pszichózis. De ha a román trianoni pszichóziát nem ismerjük, akkor nem ismerhetjük a maga mélységében az erdélyi drámai helyzetet, következésképp az erdélyi magyarnak a drámához való viszonyát sem, beszélnem kell tehát erről is. Mi a legjellemzőbb? A magyar nemzet és a kárpát-medencei nem magyarok viszonyát Trianon után a trianoni pszichózi-

sok határozzák meg. Mi is a trianoni pszichózis? A trianoni pszichózis, különösen a nem magyar – a román, a szlovák, a szerb – trianoni pszichózisok kérdése tulajdonképpen nem is közelíthető meg, ha csupán a racionális összefüggéseket vesszük tekintetbe. Igen, nagy tévedés azt feltételezni, hogy a szlovák, román vagy szerb agresszív nacionalista minden cselekedete mögött ésszerű politikai megfontolás áll. Aki a nem magyar trianoni pszichózisokat nem tanulmányozza elmélyülten, az sose fogja megérteni, hogyan alakulhatott ki a legésszerűtlenebb és legindokolatlanabb gyűlölet: a szomszédos országok nemzeteinek magyargyűlölete. A nemzeti identitás zavarainak – mint amilyen a trianoni pszichózis – tanulmányozása közben felfoghatatlannak tűnő dolgokra is rájöhetünk, például arra, hogy a nemzetek viszonyában az agresszió nem feltétlenül agresszióra válasz, s hogy engesztelhetetlen gyűlölet lelkiismeret-furdalásból is nőhet ki.

Könnyebb válaszolni arra kérdésre, mi a trianoni pszichózisok kialakulásának közvetlen oka: *A román, szlovák, szerb trianoni pszichózisok kialakulásának az az oka, hogy az ún. utódállamok körülbelül kétszer akkora területet kaptak Magyarországból, mint amekkorára számítottak.* Nézzük román vonatkozásban: Eddig a román nemzeti mozgalmak célja a román nemzeti egység megeremtése. E cél 1920-ban megvalósult. Am nemcsak e cél valósult meg. Románia több mint kétszer akkora területet kap 1920-ban, mint amekkorára a román irredenták számítottak a világháború előtt. (Ők nagyjából az 1940. évi határrevízió, az ún. második bécsi döntés alkalmával meghúzott, etnikainak tekinthető határokat tartották elfogadhatónak és kiharcolhatónak.) A 1372000 km²-es Románia váratlanul és mindenki, a román politikusok számára is érthetetlenül 295 000 km²-es országgá válik. És az új ország nem nemzeti állam, hanem soknemzetiségű. A románság az összlakosságnak kb. 65%-át teszi ki. A román politikusnak elég a térképre néznie, s máris erősödik a trianoni pszichózisa. A szerb és a szlovák trianoni pszichózis úgy alakul ki, mint a román. A trianoni igazságtalanság kiváltotta lelkiismeret-furdalásuktól az ún. utódállamok politikusai miképpen szabadulhatnak? Könnyedén. Ugy, hogy hagyják, hogy lelkiismeret-furdalásuk agresszivitássá alakuljon át. Agresszivitásukban aztán mit tehetnek? Agresszív nemzeti célt fogalmaznak meg. Ez az elsődrendű nemzeti cél: a Magyarországtól igazságtalánul elvett területek magyarságának megsemmisítése. (A cél lélektani alátámasztása: Ha e területekről eltűnt az utolsó magyar is, elfelejtik, mi is váltotta ki lelkiismeret-furdalásukat.) És a magyar trianoni pszichózis? A magyar trianoni pszichózis mélységét az határozza meg, hogy már 1920-ban is nyilvánvaló volt mindenki előtt, hogy a történelmi Magyarország feldarabolása nemcsak hogy nem volt sem szükségszerű, sem ésszerű, de teljesen váratlanul érte az ország lakosságát. Hisz ellentétben állt a meghirdetett (és Magyarországon komolyan vett) önrendelkezési joggal. Ez persze nem azt jelenti, hogy Magyarország feldarabolásának a veszélye nem állt fenn. De a történelmi Magyarország megmaradt volna (egészében vagy majdnem teljes egészében), ha a győztes Wilson ragaszkodik eszméihez, elveihez, nyilatkozataihoz. Az önrendelkezési jog alapján megtartott népszavazás Magyarországra nézve kedvező eredménnyel végződött volna. Mindenki sejtette, hogy ezért nem tartották meg. Fentiek ismeretében azt mondhatjuk, mi sem természetesebb, mint a magyar trianoni pszichózis. Megnyilvánulási formái közül a legismertebb és egyik legkárosabb, hogy történészeink és közjog-történészeink a felfoghatatlan új helyzetet visszavetítik a múlt évszázadaiba. És ezzel megeremtik az új típusú magyar politikust. Azt, aki kishitű, aki kisebbségérzés rabja. (Mint a trianoni pszichózis többi áldozatának lelkéből, az övéből is minden

hitet kiszorít a bizonytalanság és igazságtalanság és gátlástalanság meghatározta új hit. Az új hit, ami a hitetlenség.)

Más, az erdélyi drámaírást és színjátszást meghatározó kérdések: Az a legfelfoghatatlanabb, hogy a Trianon igazságtalanságában való hit erősebben befészkelte magát a románok, szlovákok, szerbek lelkébe, mint a magyarokéba. Nem mintha beszélnének róla. Mélységes hallgatásba burkolják, sőt tiltakoznak, ha valaki a Trianon igazságtalanságáról beszél. Nem, nem beszélnek róla, de ez a hit – és e hitből kinőtt trianoni pszichózis – határozza meg magatartásukat. Igen, a mai románok is nehezen fogják fel, hogy 1920 előtt Magyarország területe (Horvátország nélkül) 282 000 km² volt, Trianon után 93 000 km², Románia területe pedig 1920 előtt 137 000 km², ám 295 000 km² Trianon után. Ez az összehasonlítás csak azért okoz gondot persze, mert akárhogy számoljuk, a magyarság és románság lélekszáma akkor azonos ebben az öreg Európában: kb. 11 milliós mindkettő. Nem tűnik túlságosan indokoltnak, miért is lett a magyarok közepes nagyságú országából kicsi, a románok kicsi országából pedig közepes nagyságú. Különösek a megnyilvánulási formái a trianoni pszichózisnak. A székelyföldi magyarok tudják legjobban, hogy mi a román trianoni pszichózis. Mert ott vannak minden székely városban a trianoni pszichózis legfelfoghatatlanabb emlékművei. Azok a román görögkeleti templomok, amelyeket azért építettek minden székely város főterére, mert e városoknak nem volt román görögkeleti lakosságuk. Felfoghatatlan. Templomokat építettek nem létező hívők számára. Am ez éppen a legérthetőbb tette a román trianoni pszichózisnak. Jöjjünk közelebb a mához. Az 1990. év márciusi marosvásárhelyi pogromot is azért szerveztette meg a román politika, mert nem tudott ellenállni erősödő trianoni pszichózisa ösztönzésének. Mit sugalmazott? Hogy meg kell akadályozni a magyar-román barátság megszületését. Miért? Kiknek árt a magyar-román barátság? Csak azoknak, akik elsőrendű román nemzeti célnak még mindig az erdélyi magyarság felszámolását tartják. Egy ellenséget könnyebb kiirtani, mint egy barátot. Ilyen egyszerű ez egyébként. De hogyan minősíthetjük azt a tényt, hogy ugyancsak a trianoni pszichózis ösztönzésére megtiltották a román népek, hogy megismerkedhessen saját múltjával? Miért is? Történelemhamisítással próbálják igazolni, hogy kétszer akkora területet kaptak Magyarországból, mint amennyi az etnikai elvvel igazolható volna. Így nincs valódi történelemtudomány Romániában. Az egyetemek többségének történelemtudományi tanszékein a történelemhamisítás művészetét oktatják. Kinek használ ez? Örömmel fűzöm hozzá előbbiekhöz, hogy vannak már olyan román történészek, akik az igazmondás vállalását sürgetik. Ilyen Lucian Boia bukaresti egyetemi tanár. Könyvei közül elsősorban az *Istorie și mit în conștiința românească* címűre hívom fel a figyelmet. Megjelent Bukarestben 1997-ben. A román történelemhamisítást leleplező könyve méltó válasz arra a kérdésre, hogy kinek használ az, hogy a romániai egyetemek történelemtudományi tanszékei többségén a történelemhamisítás művészetét oktatják. A trianoni pszichózisok határozzák meg a nemzeti és autonómia körüli felfoghatatlan bonyodalmakat is. Miért félnek a nemzeti autonómiától? Meg attól, hogy Erdélyben magyar egyetem legyen? No, nem azért, mert tartanak az önrendelkezési jog alapján végrehajtandó határmódosítástól. Az elsőrendű nemzeti célt féltik. Félnék, hogy a kollektív jogok, az autonómia megteremtik a feltételeit a Magyarországtól elcsatolt területek magyarsága megmaradásának. És akkor mi lesz az elsőrendű nemzeti céllal? A sok nemzetiségű ország egynemzetűsítése miképpen fog megvalósulni? Trianon előtt már legalább félévszázados volt a román, szerb, szlovák irredenta mozgalom. E mozgalmak küzdöttek Magyarország feldarab-

lásáért, de sosem hittek abban, hogy az etnikai elvet figyelembe sem véve fogják fel-darabolni. Sosem álmodtak román irredenták arról, hogy például Szatmárnémeti, Nagyvárad azért fognak Romániához kerülni, mert nem volt ugyan jelentős román lakosságuk, de volt vasútvonala, s a szlovák mozgalom vezetőinek sem jutott Trianon előtt sosem eszébe, hogy Csallóköz majdnem színmagyar vidékként azért fog terem-tendő országukhoz kerülni, mert amellet, hogy magyarok lakják, igen jó gabona-termő vidék. De minél több képtelenségét ismerjük meg a trianoni diktátumnak, annál kevésbé tűnik számunkra felfoghatatlannak, hogy a Trianon igazságtalanságában való hit erősebben befészkelte magát a románok, szlovákok, szerbek lelkébe, mint a ma-gyarokéba. A trianoni pszichózissal magyarázható, hogy – akármennyire hihetetlen – a román alkotmányban ma, 1999-ben is szerepel a népirtásra való felszólítás. Hogy is van ez a hatályos román alkotmány annyiszor hivatkozott első paragrafusában? A veszedelmes, de ártatlannak látszó paragrafus (1. szakasz, 1.§) nem az, ami, hanem *ellenkezője* is annak, *mint ami*, és a következő szavakból áll: „Románia [azaz a Tria-nonban létrehozott harmadik sok nemzetiségű birodalom] szuverén és független, egy-séges és oszthatatlan nemzetállam.” Magyar diplomata jelenlétében is hivatkoznak rá, érvelnek vele, és a magyar diplomata bólogat hozzá. Ha például a vezető román politi-kusok egyike azt állítja, hogy támogatná a kolozsvári magyar egyetem újjáteremtését, de sajnos nem teheti, mert gúzsba köti kezeit az alkotmány első paragrafusa, akkor a magyar diplomata szinte együttérzően mosolyog, pedig csak annyit kellene megvilágo-sítania, mi az összefüggés a magyar egyetem és az alkotmány 1. paragrafusa között. Az összefüggés nyilvánvaló: Az alkotmány 1. paragrafusa valóban tiltja a kolozsvári ma-gyar egyetem újraindítását. Miért tiltja? Azért, mert az alkotmány 1. paragrafusa köte-lezővé teszi az erdélyi magyarság teljes felszámolását. A román alkotmány első para-grafusa felszólítás az etnikai tisztogatásra, és román politikus mégis mer hivatkozni rá? – ámuldozhatunk. Igen, e paragrafus a legcinikusabb felszólítás az etnikai tisztogatásra, és mégis hivatkoznak rá. E paragrafus ugyanis kétértelmű. Gyakorlati értelmezése (ahogyan Romániában a magyarbarátot játszó román politikus is értelmezi): Romá-niában mindenki román, aki nem az, annak azzá kell válnia. Az egyetem példájánál maradvá, fogalmazzuk meg következményként: Ha lesz magyar egyetem, az erdélyi magyarság nem kényszerül románná válni vagy kivándorolni, következésképp alkot-mánysértő a magyar egyetem újraindítása. Másik példa: Amikor a Székelyföld auto-nómia-státútumának megfogalmazói le merték írni, hogy „Székelyföldön a magyar nyelv egyenrangú az állam hivatalos nyelvével”, akkor a „demokratikusan gondol-kodó” román politikusok ugyanazt a vádat hangoztatták, amit a szélsőjobbboldaliak: a székelyek képviselői megsértették az alkotmány 1. szakaszának 1. paragrafusát, hisz meg merték fogalmazni, hogy nem akarnak elrománosodni, nem óhajtanak a román etnikai nemzet tagjává válni. Alcázó értelmezése a román alkotmány 1. paragrafusá-nak: Románia úgy egységes nemzetállam, hogy a nemzetiségek létfeltételei megmarad-nak, azaz Románia is elismeri a politikai nemzet fogalmát. Csakhogy éppen erre kel-lene méltóképpen rákérdeznie az ENSZ vagy a magyar diplomácia méltó képviselőjé-nek, hiszen nyomban kiderülne, hogy *Romániában nem is ismerik a politikai nemzet, hanem csak az etnikai nemzet fogalmát*. Az egyetemi jegyzetekbe nem azt írják bele, hogy például a székelység mint a magyar etnikum része a román (politikai) nemzet-nek, hanem azt, hogy a székelyek mint „elmagyarosodott és visszárománosítandó” román népesség tagja a román (etnikai) nemzetnek. A román szakirodalomban Erdély összmagyarsága sem a román politikai nemzet része, hanem a román etnikai nemzet-

nek oly népcsoportja, amely egyelőre magyarul beszél. Hát csoda, hogy az erdélyi magyarság oly súlyos drámai helyzetet él át? Mindazonáltal számtalanszor megkérdezzük: Mit jelent az erdélyi magyarok számára magyarnak lenni, miért érdemes Erdélyben magyarnak lenni? A régi eszményekhez hűséges erdélyi magyar így gondolkodik: Ki Erdélyben a magyarságát vállalja, az tudatosan áldozatot vállal. Megvilágosító áldozatot? Beavató áldozatot? Válasza: Aki ma Erdélyben a magyar létet választja, Isten felé közeledik. Isten közelségében erőssé, legyőzhetetlenné válik. Isten tekintetében változik át szén-minőségűből gyémánt-minőségűvé.

Kedvenc műfaja a monodráma. Miért?

Nem kedvenc műfajom. Akkor kényszerülök monodrámát írni, amikor a történelmi hitelesség megsértése nélkül a drámai hős számára nem találok méltó ellenfelet.

Több drámáját újraírja. Ez a szokása nem új. Már a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején „újraírt”. Mi ennek az oka?

Az igazságot, úgy látszik, nem könnyű megközelíteni. Ha úgy érzem, hogy egy drámai helyzet igazságához közelebb kerültem, akkor ismét kedvem kerekedik foglalkozni vele. Most éppen Stuart Máriáról írtam egy új drámát. Miért éppen róla? Mert korának egyik legnépszerűbb uralkodója, ráadásul legtehetségesebb, leghivatottabb, ám hatalmával nem él olyan körülmények között, amikor a hatalommal csak visszaélni lehet. De nem azért, mert nem szép dolog hatalommal visszaélni; tudván tudja, hogy aki a hatalommal visszaél, annak nincs valódi hatalma. Valódi király akar lenni, és mert tudja, hogy machiavellistaként nem a valódi király, hanem a szánalmas álkirály kormányoz, ő nem hajlandó machiavellistává válni akkor sem, ha ettől földi élete függ. Egyetlen kérdés fontos számára: Isten kiválasztja-e őt valódi uralkodónak. És várva várja, hogy Isten jelt adjon. Ki akarja érdemelni Isten arcának megpillantását. Tragédiája: képtelenné válik betölteni hivatását, de nem azért, mert méltatlan, hanem éppen ellenkezőleg. Drámájában ugyanis az történik, hogy azt fogadná el uralkodónak, aki képes a Machiavelli-féle fejedelem kisszerű szerepét ügyesen alakítani. Nem tud úgy uralkodni, ahogy elvárják tőle. Tulajdonképpen arról van szó, hogy az örökkévalóságra függesztvén tekintetét, vereségében is diadalmaskodik: vereségében nem megsemmisül, hanem belép az örökkévalóság kapuján. Kiállja a legnagyobb próbát.

Nem beszéltünk eddig azokról a drámáiról, amelyeknek főbősei művészek.

Dérynéről, Jászai Mariról és Vincent van Goghról írtam drámát. Van Goghról miért írtam kettőt is? Egy több személyest és egy monodrámát? Van Gogh azt mondja el képeiben, amit nem tudott szavakkal kifejezni prédikátor korában. Hogy az Ég kapuja nyitott. Fénynél erősebb fényvel világít az Út, amely az Ég nyitott kapuja felé vezet, és az emberek mégsem látják. Miért nem látják? Mert hamis fényt látnak. Ebben a hamis fényben az látszik igazinak, ami hamis. Mit „prédikál” képeiben legkétségbeesettebben? Az ember elkövette a legnagyobb bűnt önmaga ellen: elfelejtette a hamis és a valódi fény megkülönböztetésének a titkát. A dráma Van Goghja megsejti, hogy a prédikátor Van Goghnak, a festő Van Gogh által legyőzöttnek volt igaza: csak az lesz képes a hamis és a valódi fényt megkülönböztetni, aki önmagát is legyőzi. Alapkérdéssé válik ezért a monodráma Van Goghja számára is, hogy tulajdonképpen mit jelent önmagunkat legyőzni. Tudja, hogy ennek olyan egyszerű megfogalmazása is van, hogy aki önmagát legyőzi, csak az a győztes, és mint győztesnek éppen a látás a jutalma, s mindabból, amit lát, az a leglényegesebb, ami pontosan ellenkezője annak,

amit „vakságában” látott: látja az időtlenség mellett a jelen idő szánalmasan zsugorodó éveit, az örökkévalóság mellett a percet, és látja azt az önmagát is, aki – akármennyire hihetetlen most már számára – évtizedeken át a percet választotta, illetve az egy garast választotta a milliárdszor milliárd arany helyett, és természetesen nemcsak az Utat látja az út mellett, hanem az Életet is az élet mellett, és semmin sem csodálkozik nagyobb csodálkozással, mint azon, hogy oly hosszú ideig nem fogta fel, mit értett azon az Úr Jézus, hogy aki ragaszkodik az élethez, az elveszíti az Életet, azaz megszokottá az vált számára, hogy a milliárdszor milliárd aranyat adja oda egy garasért. Aki a percnek él, az persze hogy megtagadja az Örökkévalóságot, de Van Gogh reménykedik: Aki az ő képei által rádöbben arra, hogy az élet mennyire jelentéktelen az Élettel szembeállítva, arra az élet valóban káprázatos varázslatai nem is lesznek már hatással, az képessé válik az Örökkévalóságot választani a perc helyett, a milliárdszor milliárd aranyat az egy garas helyett, az tehát megmentheti önmagát. A baj csak az, hogy bár Van Gogh minden képén valóban az Ég nyitott kapuja izzik, a prédikátor-művész kortársai azt nem ismerhetik fel, mert képei fénye valódi fény, s az „az utcai tárlatnézők” számára éppúgy érzelhetetlen, mint az Ég fénye. Ezért a festő Van Gogh is átéli a bukott prédikátor Van Gogh sorsát. De a prédikátor-festő tovább küzd, mert már semmi sem rettentheti meg: „Miként a világ, ő maga is, Vincent van Gogh, a maga gyarlóságában, esendőségében, a képei védelmében áll. Legyőzhetetlen, megsérthetetlen, megalázhatatlan a képei védelmében. Megvédi őt a képei bármely körülményben: erősebbek, mint a fegyveres legények. A képei, a háta mögött álló és nem a képtárak falain függő képei. Aki pedig követ hajít védekezésül Vincent van Gogh egyre érthetőbbé, ellenállhatatlanabbá, varázserejűvé váló szavai ellen, az hiába dobja a követ: a kő a képekig nem érhet el, a képei védelmében nyugodtan álló Vincent van Goghig nem érhet el. Mert a képek szénné szelídítik a követ. A szénné szelídített kő pedig elég, még mielőtt a képekhez érne, elég a levegőben.”

Színésznohőseim drámai monológjaiból, gondolom, kiderül, mit tartok fontosnak elmondani a drámáról, a színházról, a színház és a drámaíró viszonyáról. Idézném, amit *Déryné* elmond saját drámájáról: „Tulajdonképpen semmi más nem történt – csak megvalósult a rémálom. Énekeltem egy áriát, megteremttem vele egy téglát. Téglát téglára énekeltem. Azután gerendákat énekeltem, azután tetőcserepeket, végtére egy gyönyörű táblát énekeltem a gyönyörű épület homlokzatára, táblámra a legszebb szöveget: Magyar Nemzeti Színház, Elfáradtam énekemben, elaludtam fáradtamban, s rémtörténetet láttam álmomban: Allt gyönyörű szép színházam, győzedelmesen, kihívóan, a világ minden épületét elhomályosította ragyogása. Fényárban fürdött épületem, hullottak örömkönnyeim, ahogy megbámultam. Örömben körbetáncoltam a magas, büszke falakat. Aztán mint egy Nagy Sándor vagy egy Napóleon győztes hadjárat után bevonul a meghódított tartományba, vonultam én is diadalittasan Épületembe. A művészbejáró előtt álltam, senki ajtót nem nyitott, nyújtottam hát kezem a kilincs felé. Es nem volt kilincs. Szaladtam a díszbejárathoz, annak az ajtaján sem volt kilincs, rohantam tovább, de egyetlen bejárat egyetlen ajtaján sem volt kilincs. Egyik ajtótól rohantam a másikig, dörömböltem kétségbeesetten ajtóimon, senki ki nem nyitotta, belülről hallatszott a közönség zshivajgása, másik pillanatban már a leg-híresebb színművek és operák részletei, de a következő ajtónál már a színészfülnek legkedvesebb zene: a taps. Én dörömböltem kétségbeesetten, míg fel nem ébredtem dörömbölésem éktelen zajától.” A monodráma-hős *Jászai Maritól* pedig talán elég itt idéznem esti imáját: „Méltó, valóban méltó, Neked is tetsző, Téged is szolgáló további

küzdetem lehetőségét add meg nekem, Mindenható Istenem, miképpen fenn a színpadon, azonképpen lenn a földön is. Amen.”

Jászai Mari esti imája méltó befejező része lehetne ennek az interjúnak, de talán még méltóbb lenne, ha a drámaíró csak azért is egy nagy színházi élményét mesélné most még el.

Azt mesélem el most legszívesebben, hogyan gyűjtotta fel Zsoldos Árpád, korunk egyik legjelentősebb színművésze a *Bolyai János estéje* című darabom előadása közben a színházat. Sietek megjegyezni, hogy természetesen nem az volt az én nagy élményem, hogy Zsoldos felgyűjtotta a színpadot, hanem ami utána következett. Egy láda mögé rejtett égő gyertya várta, hogy Zsoldos a darab végén felemelje. De Zsoldos a játék hevében felrúgta a ládát, éppen a felvonás közepén, s a felborult gyertya lángja belekapott egy szőnyegbe. A szőnyeg először csak füstölgött, és Zsoldos Árpád barátom az egyelőre nem is zavarta, mert a huzat a nézőtér felé terelte a füstöt. A nézők egy része elkezdett köhögni, de senki nem menekült. Eleinte nem értettem, miért nem tör ki a pánik. Aztán hirtelen tudatosult bennem, hogy a jelenlévők annyira hisznek a Színházban, hogy eszükbe sem jut, hogy a fojtogató füst netalántán nem a rendező akaratóból száll feléjük. Valaki azért megjegyezte nem egészen komoly felháborodással a hangjában, azaz a rendező meghökkenítő konzervatívizmusát is méltányolván, hogy azért kíméletesebb lehetne a rendező úr a publikummal, s hogy már csak a valódi tűz hiányzik a színpadról. És akkor felcsapott a láng is. Ekkor se menekült senki, talán éppen a közbeszólásnak köszönhetően. Amde Zsoldos Árpád ekkor idegesen megtorpant, s az új, a szokatlan, a zavaró új fényforrás felé fordult. Azonnal felfogta, hogy ég a színpad, de nem menekült. Igen ám, de rémületemre, a tüzet sem kezdte el oltani. Sőt, mintha mi sem történt volna, folytatta az előadást, s csak három vagy négy perc múlva – mely percek akkor óráknak tűntek, legalábbis számomra – kezdte el a tűz oltását, mégpedig a szöveg ritmusára. És sikerrel, szerencsére. Előadás után mindazok, akik tudtuk, mi történt – Acs Alajos direktor úr, Gyöngyösi Gábor rendező úr és szerénységem – rohantunk nyomban a Zsoldos öltözőjébe, hogy számon kérjük a művész úrtól, miért nem kezdte el azonnal a tűzoltást. A Zsoldos válasza a következő volt: „A darab a hibás, amikor felfigyeltem a lángra, tűzoltáshoz nem volt jó a szöveg. Amikor a szöveg alkalmassá vált rá, nyomban cselekedtem.” Azóta hiszek a Színházban. De nemcsak én, hiszen a színpadra berohanni akaró tűzoltót azzal a mondattal tartotta vissza az ügyelő – a tűzoltó kiengesztelése néhány üveg konyakomba került –, hogy mit igazul, egy jó színész mindent megold.

Budapest, 1999. augusztus 10.

Erdélyi Erzsébet - Nobel Jvén